

DOI: 10.31617/1.2024(156)09
УДК: 336.77"2021-2024

ОНИЩЕНКО Сергій,

к. е. н., ст. викладач кафедри банківської справи
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0009-0003-4876-4210
s.onishchenko@knute.edu.ua

ДРОЗДОВ Євген,

фінансовий аналітик,
АТ "Райффайзен Банк"
вул. Генерала Алмазова, 4А,
м. Київ, 01011, Україна

ORCID: 0009-0000-4237-5415
den19852@ukr.net

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: 2021–2024

Поточна ситуація в країні характеризується високим ступенем невизначеності, що спонукає банки вкладати ресурси не в розвиток реального сектору економіки, а у безризикові та низькоризикові активи, до яких належать передусім облигації внутрішньої державної позики (ОВДП) та депозитні сертифікати (ДС) НБУ. Це призвело до того, що кредитування корпоративних клієнтів на ринкових умовах не отримало широкого розповсюдження та звелось здебільшого до реалізації державної кредитної програми "5-7-9", по якій держава не виконує своєчасно свої зобов'язання перед банками щодо компенсації різниці між ринковою та пільговою процентними ставками. Метою дослідження є формування комплексного підходу до банківського кредитування суб'єктів господарювання, що передбачає здійснення радикальних заходів щодо його стимулювання на ринкових засадах у гармонічному поєднанні з державною підтримкою. Використано сукупність методів наукового пізнання: порівняння, аналізу та синтезу, групування, абстрагування, спостереження тощо. Банки України нині слабо мотивовані або неспроможні здійснювати кредитування бізнесу на ринкових засадах через наявність державної кредитної програми "5-7-9", яка надає ряд преференцій її учасникам. Гальмуючим чинником розвитку ринкового

ONISHCHENKO Serhii,

PhD (Economics),
Senior Lecturer at the Department of Banking
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0009-0003-4876-4210
s.onishchenko@knute.edu.ua

DROZDOV Evgeny,

financial analyst,
Raiffeisen Bank JSC
4A, Generala Almazova St.,
Kyiv, 01011, Ukraine

ORCID: 0009-0000-4237-5415
den19852@ukr.net

BANK LENDING TO BUSINESS ENTITIES: 2021–2024

The current situation in the country is characterized by a high degree of uncertainty, which prompts banks to invest resources not in the development of the real sector of the economy, but in risk-free and low-risk assets, which primarily include domestic government loan bonds (DGLB) and certificates of deposit (CD) of the NBU. This situation led to the fact that lending to corporate clients on market terms was not widely distributed and largely led to the implementation of the state credit program "5-7-9", according to which the state does not fulfill its obligations to banks in a timely manner to compensate the difference between market and preferential interest rates. The aim of the research is to develop a comprehensive approach to bank lending to business entities, which involves the implementation of radical measures to stimulate it on a market basis in a harmonious combination with state support. A set of methods of scientific knowledge were used: comparison, analysis and synthesis, grouping, abstraction, observation, etc. Ukrainian banks are currently weakly motivated or unable to provide business lending on a market basis. This is due to the presence of the state credit program "5-7-9", which provides a number of preferences to its participants. An inhibiting factor in the development of market lending to enterprises is also the attractiveness for banks of risk-free



Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

кредитування підприємств є також привабливістю для банків безризикових вкладень у ОВДП та ДС НБУ, за якими процентні ставки є вищими, ніж за кредитами, наданими корпоративним клієнтам. До того ж останні генерують для банків під час війни високий рівень ризиків. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на розвиток кредитування бізнесу на ринкових засадах, до яких віднесено: використання інструментів диверсифікації ризиків шляхом надання гарантій з боку держави та міжнародних фінансових організацій, зокрема ЄБРР, ЄІБ; страхування військових ризиків, а також трансформація державної кредитної програми за окресленими напрямками.

Ключові слова: кредитне обслуговування, корпоративні клієнти, державна кредитна програма, депозитні сертифікати НБУ, облігації внутрішньої державної позики, стратегія з розвитку кредитування.

investments in DGLB and CD NBU, for which interest rates are higher than for loans granted to corporate clients. In addition, the latter generate a high level of risks for banks during the war. A set of measures aimed at the development of business lending on a market basis is proposed, which include: the use of risk diversification tools by providing guarantees from the state and international financial organizations, in particular the EBRD, the EIB; the implementation of military risk insurance, as well as the transformation of the state credit program according to the outlined directions.

Keywords: credit service, corporate clients, state credit program, NBU deposit certificates, domestic state loan bonds, credit development strategy.

JEL Classification: E40, E44, G21.

Вступ

Відновлення економіки України можливо лише за умов, з одного боку, створення сприятливого макроекономічного клімату для розвитку ділової активності суб'єктів господарювання, а з іншого – стимулювання банків до їх активного кредитування. Нинішня ситуація в країні характеризується високим ступенем невизначеності, що спонукає банки вкладати ресурси не в розвиток реального сектору економіки, а в безризикові та низькоризикові активи, до яких належать насамперед облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) та депозитні сертифікати (ДС) НБУ. Лише за 2022 – червень 2024 рр. банки України збільшили вкладення за цими активами на 409 млрд грн до понад 1 трлн грн, що становить 16% від обсягу минулорічного номінального ВВП згідно з розрахунками авторів на підставі статистичних даних НБУ (НБУ, б. д.). У той же час обсяги кредитування суб'єктів господарювання відносно ВВП зменшуються. З метою активізації кредитування реального сектору економіки реалізовано державну кредитну програму "5-7-9", яка виявилася недостатньо дієвою, внаслідок чого як банки, так й їх клієнти залишаються слабо мотивованими щодо розвитку бізнесу на ринкових засадах.

Відновлення ринкового кредитування суб'єктів господарювання видається можливим завдяки здійсненню комплексу заходів на рівні уряду, центрального банку та банків.

Кредитування підприємств банками в умовах війни значною мірою залежить від монетарної політики центрального банку. У зв'язку з цим варто згадати статтю *Peterson et al. (2024)*, в якій розглядаються різні інструменти грошово-кредитної політики центрального банку, зокрема зміни: облікової ставки, вимог резервування банками коштів на коррахунках, нормативів

ліквідності. При цьому уряд в умовах війни може продавати державні цінні папери і використовувати такий непопулярний та найменш доцільний варіант збільшення грошової маси як випуск грошей у обіг.

Політиці уряду щодо запозичення коштів, що сприяє розвитку фінансових ринків, присвячена публікація *Betz & Pond (2023)*. Автори наголошують, що, попри мобільність фінансових активів та обмеження на світових ринках, уряди зберігають свободу дій у процесі регулювання внутрішніх ринків заради власної фінансової вигоди.

Величезні потреби в коштах під час війни ускладнюють проблему довіри до уряду, а центральні банки підвищують його здатність здійснювати запозичення. У своїй праці *Poast (2015)* розглядає взаємодію між центральним банком та керівництвом країни за тривалий період. Автор доходить висновку, що за наявності взаємодії між урядом та керівництвом центрального банку вартість державних позик може бути знижена.

У праці *Moosa (2019)* зазначається, що, крім прямого кредитування уряду, банки під час війни отримують прибуток через інші канали: комісійні, допомагаючи уряду продавати військові облігації; фінансування військових постачальників, які продають товари та надають послуги військовим; фінансування відновлення економіки після закінчення військових дій.

Результати аналізу напрацювань вітчизняних науковців свідчать, що проблематика кредитування суб'єктів господарювання переважно розглядається в таких ракурсах: опис процесу надання кредиту; розкриття методики оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб; управління кредитним ризиком індивідуального позичальника або кредитним портфелем, які безпосередньо не стосуються досліджуваної теми.

Натомість визначенню особливостей кредитування суб'єктів господарювання під час війни, змісту державної програми кредитування бізнесу "5-7-9" та участі банків у її реалізації, узагальненню підходів до формування грошово-кредитної політики центрального банку в умовах війни й обґрунтуванню відповідних рекомендацій для України присвячено лише окремі наукові напрацювання (Данилишин, 2023; Химич та ін., 2023; Шпанель-Юхта, 2022; Корнилюк А., Корнилюк Р., 2024).

Специфіка та тенденції кредитування суб'єктів господарювання, діяльність яких відбувається у складній економічній ситуації, спричиненій війною, в основному розкриваються в коротких публіцистичних оглядах.

Наразі проблематика щодо кредитування підприємств України в умовах війни залишається не до кінця дослідженою, що потребує наукового пошуку для її вирішення.

Метою дослідження є формування комплексного підходу до банківського кредитування суб'єктів господарювання, що передбачає здійснення радикальних заходів щодо його стимулювання на ринкових засадах у гармонічному поєднанні з державною підтримкою.

У ході дослідження висунуто *першу гіпотезу*, що банки надають перевагу вкладанню коштів у ОВДП та ДС НБУ порівняно з кредитуванням реального сектору економіки. Задля її обґрунтування здійснено зіставлення обсягів кредитування корпоративних клієнтів та ресурсів, спрямованих банками на придбання ОВДП та ДС НБУ, а також аналіз співвідношення процентних доходів, отриманих банками від кредитів та вкладень у ОВДП і ДС НБУ.

З метою активізації ділової активності банків на кредитному ринку урядом та НБУ розроблено Стратегію з розвитку кредитування, що обумовило потребу у генерації *другої гіпотези* щодо формування сприятливого макроекономічного "кредитного поля" для впровадження дієвого механізму кредитування підприємств. Доведено, що уряд та НБУ вживають окремі заходи, які сприяли б запуску кредитного важеля розвитку економіки країни, зокрема шляхом реалізації державної програми кредитування "5-7-9". У процесі дослідження ідентифіковано переваги та недоліки цієї програми, сформульовано пропозиції щодо її трансформації.

Під час написання статті використано нормативні документи НБУ, дані державної статистики та Регулятора, наукові статті зарубіжних та вітчизняних учених.

Стаття складається з трьох взаємопов'язаних розділів. У першому з них проаналізовано сучасні тренди кредитування банками корпоративних клієнтів та чинники, які гальмують його розвиток; у другому – проведено *SWOT*-аналіз державної кредитної програми "5-7-9", розкрито мету та принципи Стратегії з розвитку кредитування, затвердженої Радою з фінансової стабільності; у третьому – ідентифіковано проблеми кредитування підприємств банками України, окреслено можливі шляхи їх вирішення, запропоновано напрямки удосконалення Державної кредитної програми "5-7-9".

1. Сучасні тренди кредитування банками корпоративних клієнтів і чинники, які гальмують його розвиток

Результати аналізу динаміки обсягів чистих кредитів, наданих банками України суб'єктам господарювання упродовж лютого 2022 – травня 2024 рр., свідчать про хвилеподібну тенденцію та суттєве їх зменшення в доларовому еквіваленті (див. *рис. 1*). З початку 2024 р. спостерігається збільшення банківських кредитів суб'єктам господарювання в національній валюті на 12% у річному вимірі, а порівняно з лютим 2022 р. – тільки на 1%. У той же час розмір чистих кредитів, виміряних у доларах США протягом аналізованого періоду, зменшився на 28%, що є яскравою ілюстрацією того, що реальний сектор економіки країни не отримав достатньої кредитної підтримки.

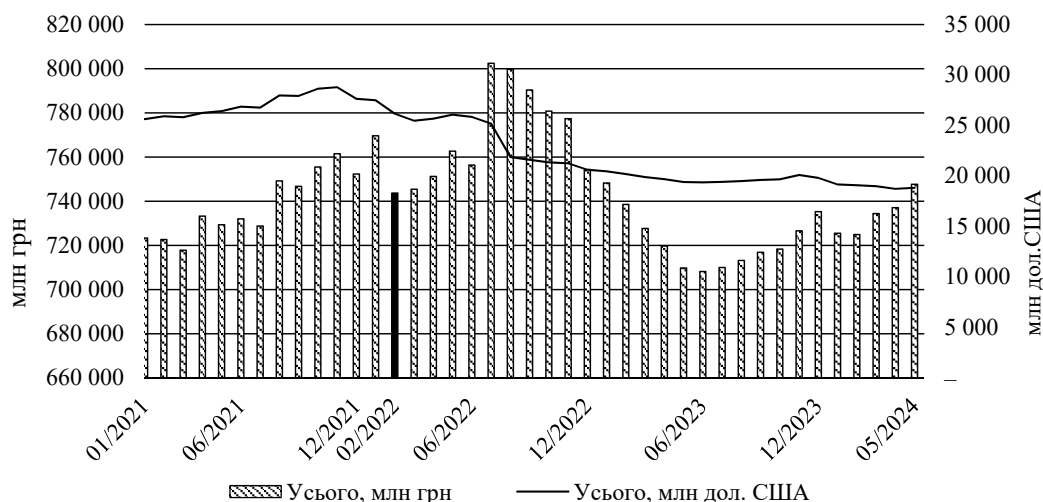


Рис. 1. Динаміка чистих кредитів бізнесу, наданих банками України протягом січня 2021 – травня 2024 рр., млн грн та в еквіваленті дол. США

Джерело: складено авторами за даними статистики фінансового сектору Національного банку України (НБУ, б. д.).

Повномасштабне вторгнення в Україну призвело до суттєвого скорочення масштабів обсягів кредитів відносно ВВП. За підсумками 2023 р., частка кредитів суб’єктам господарювання становила лише 11% від розміру номінального ВВП, у той час як у 2017 р. вона сягала рівня 28% (рис. 2).

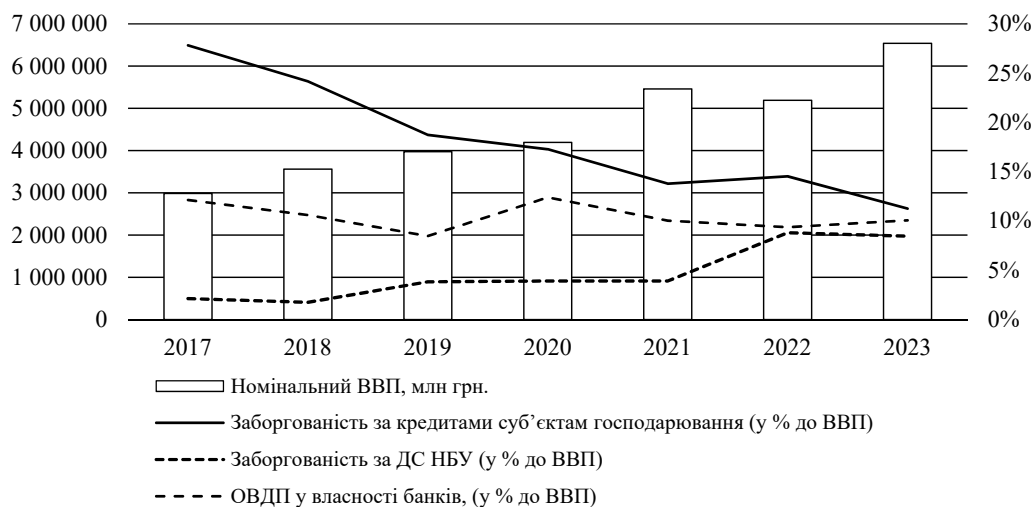


Рис. 2. Номінальний ВВП, заборгованість за ДС НБУ та кредитами суб’єктам кредитування, а також ОВДП у власності банків, % до ВВП за 2017–2023 рр.

Джерело: складено авторами за даними НБУ про статистику фінансового сектора та Державної служби статистики України про національні рахунки (НБУ, б. д.; Державна служба статистики України, б. д.).

Дані рис. 2 свідчать, що з 2017 по 2023 рр. збільшився обсяг:

- номінального ВВП – у 2.2 раза, на що значною мірою вплинула інфляція;
- вкладень у ДС НБУ – у понад 8 разів;
- ОВДП – у 1.8 раза.

Відповідно, частка вкладень у ДС НБУ відносно ВВП зросла з 2% до 8%, а частка вкладень в ОВДП залишалася приблизно на одному рівні в межах 10–12% від ВВП. Водночас за цей же період скоротився обсяг чистих кредитів суб'єктам господарювання до 11%, а їх відношення до номінального ВВП – у 2.6 раза.

На низький рівень кредитування реального сектору економіки країни впливають численні чинники.

По-перше, НБУ стимулював через різні монетарні важелі вкладення банків в ОВДП та ДС НБУ (див. *рис. 3*). Починаючи з 10 січня 2023 р. НБУ надав можливість банкам покривати до 50% від загального обсягу обов'язкових резервів за рахунок ОВДП. За оцінками НБУ, такий крок сприятиме активнішій участі банків на первинному ринку ОВДП, уникненню відповідно емісійного фінансування дефіциту бюджету у 2023 р. й абсорбції частини вільної ліквідності банківської системи (НБУ, 2023, 6 січня).

За даними *рис. 3*, обсяг ОВДП, що знаходяться у портфелях банків, постійно зростає від грудня 2022 р. Значні ресурси банки спрямовували також на придбання ДС НБУ, які за досліджуваний період постійно коливалися, що пов'язано з регулюванням ліквідності банківського сектору з боку НБУ.

По-друге, цьому процесу сприяли не тільки монетарні важелі, а й висока дохідність зазначених активів. Встановлено, що найвищого сплеску дохідність ДС НБУ досягла з червня 2022 р. по червень 2023 р., в окремі місяці вона становила 23–23.4% річних, водночас максимальна дохідність кредитів суб'єктам господарювання – лише 15.8–16.2% річних у липні – грудні 2023 р. (НБУ. Статистика фінансового сектору, б. д.).

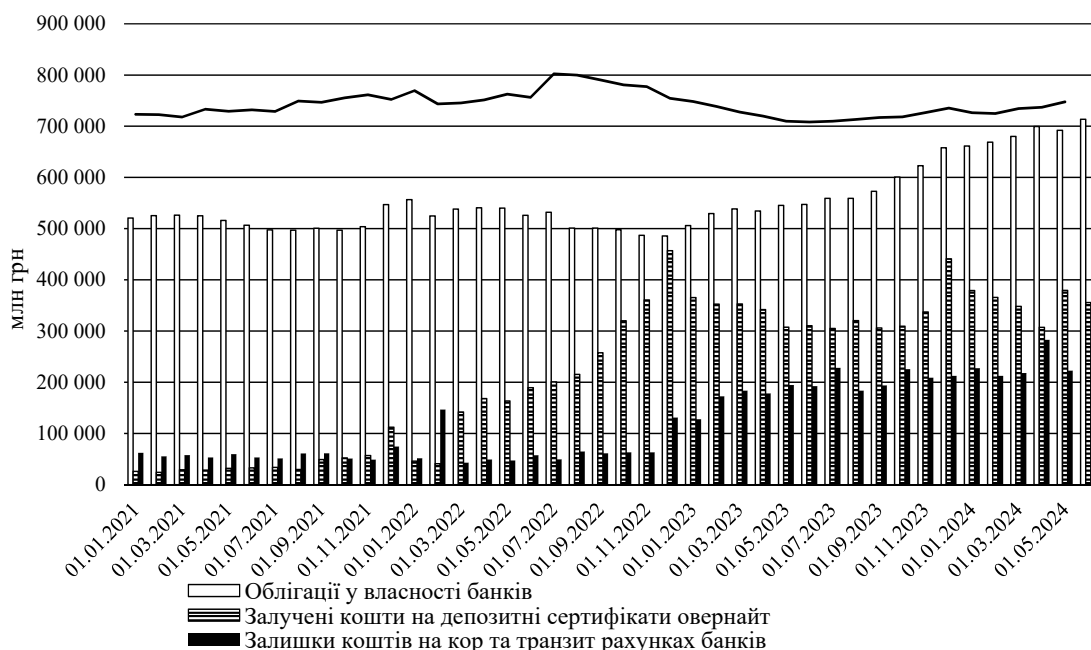


Рис. 3. Порівняння обсягів кредитування суб'єктів господарювання банками з їх вкладеннями в ОВДП і ДС НБУ та залишками коштів на коррахунках протягом періоду (січень 2021 – травень 2024 рр., млн грн)

Джерело: складено авторами за даними НБУ про статистику фінансового сектору (НБУ, б. д.).

Значна різниця між дохідністю ДС НБУ порівняно з дохідністю від кредитів суб'єктам господарювання суттєво вплинула на зміну структури процентних доходів банків (табл.).

Якщо у 2021 р. банки України отримували від кредитування суб'єктів господарювання 34.3% процентних доходів, а від фінансування ОВДП та ДС НБУ – 30.3%, то у квітні 2024 р. це співвідношення становило, відповідно, 22.8% та 52.5%, що підтверджує тезу про зацікавленість їх не в кредитуванні підприємств, а насамперед у спрямуванні вільних коштів у ОВДП та ДС НБУ, чому сприяє політика уряду та регулятора.

Таблиця

Складові процентних доходів банків України за 2021 – квітень 2024 рр., %

Період	Усього	Кредити		ОВДП	Депозитні сертифікати НБУ	Інший процентний дохід
		суб'єктів господарювання	фізичних осіб			
31.12.2021	100	34.3	33.3	24.2	6.1	2.1
31.03.2022	100	33.3	30	27.8	6.7	2.2
30.06.2022	100	28.7	25.7	23.8	18.8	3
30.09.2022	100	31.5	24.3	18.1	22.5	3.6
31.12.2022	100	27.9	15.6	17.2	34.4	4.9
31.03.2023	100	26.4	17.1	21.4	29.1	6
30.06.2023	100	23.9	15.4	21.4	32.5	6.8
30.09.2023	100	23.5	16.8	22.7	30.3	6.7
31.12.2023	100	23.8	17.2	25.4	27	6.6
31.03.2024	100	22.9	17.8	27.1	25.4	6.8
30.04.2024	100	22.8	18.4	27.2	24.6	7

Джерело: складено авторами за даними звіту про фінансову стабільність НБУ за червень 2024 р. (НБУ, 2024, червень).

По-третє, підвищення облікової ставки НБУ в червні 2022 р. з 10 до 25% річних стало однією з причин зменшення обсягів надання банками нових кредитів. (рис. 4).

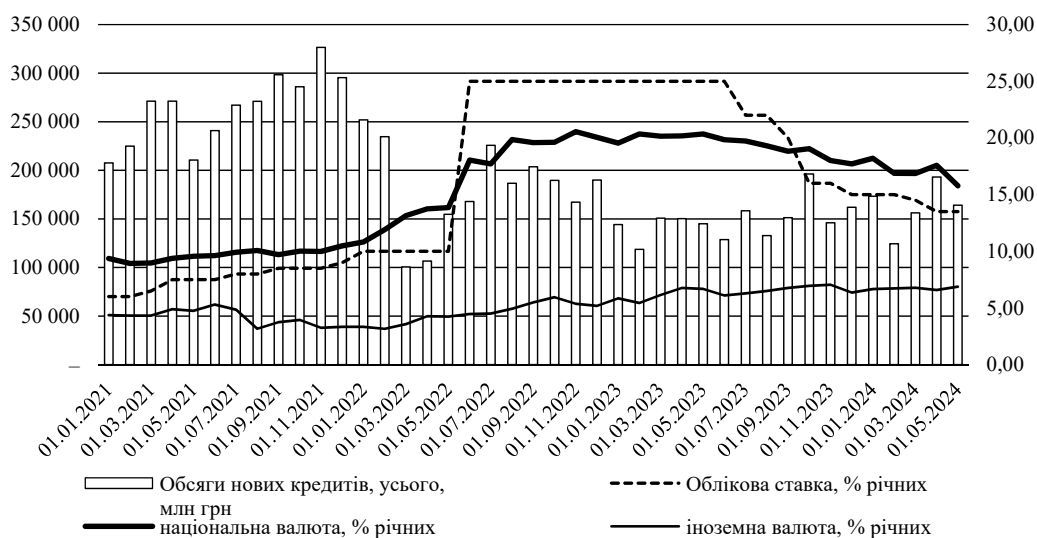


Рис. 4. Облікова ставка НБУ, ставки за кредитами та обсяги нових кредитів суб'єктам господарювання, наданих банками України протягом січня 2021 – травня 2024 рр.

Джерело: складено авторами за даними НБУ про статистику фінансового сектора (НБУ, б. д.).

Починаючи з березня 2023 р., банки поступово знижували процентні ставки за кредитами бізнесу, не чекаючи офіційного зменшення облікової ставки в липні 2023 р. відразу на 3%, що призвело до зниження вартості нових позик.

Вагомим чинником поживавлення кредитування стала поява нових позичальників. У травні 2024 р. близько 35% усіх боржників банків припадало на підприємства, які рік тому ще взагалі не користувалися кредитами. Нові клієнти – це переважно компанії, що належать до середнього та малого бізнесу, 3/4 яких звернулися до фінустанов за пільговими кредитами за програмою (НБУ, б. д.).

Кредитний портфель суб'єктів середнього підприємництва, за розрахунками авторів на підставі статистики фінансового сектора НБУ, з лютого 2022 р. по травень 2024 р. збільшився на 50 млрд грн, або на 25%, у той час як кредитування суб'єктів великого бізнесу скоротилося на 10%, а суб'єктів малого та мікробізнесу – на 3%¹ (НБУ, б. д.).

Попри те, що кредитний портфель суб'єктам господарювання тільки в останні місяці почав збільшуватися, дохідність вкладень банківської системи в ОВДП та ДС НБУ залишається високою, що стримує подальший розвиток кредитування бізнесу на ринкових умовах. До того ж великою загрозою для банківського кредитування суб'єктів господарювання залишається зниження їх кредитоспроможності через наявність проблем з енергопостачанням, порушення логістичних ланцюжків та військові напади агресора на критичну інфраструктуру України, що стає причиною руйнування бізнесу.

2. SWOT-аналіз державної кредитної програми "5-7-9" та стратегії з розвитку кредитування, розробленої урядом та НБУ

За результатами проведеного *SWOT*-аналізу державної кредитної програми "5-7-9" встановлено кілька важливих чинників.

Перевагою програми після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. стала кредитна підтримка підприємств. Попри глибоку економічну кризу, кредитування здійснювалося саме завдяки державній програмі. Окремі банки сформували до 50% свого кредитного портфеля в гривні за рахунок кредитів державної програми.

Поряд з перевагами в процесі реалізації державної кредитної програми "5-7-9" виявлено й певні її недоліки. Зокрема, державна програма сприяла підвищенню рівня конкуренції між банками, що призвело до деякого зниження стандарту оцінки ними кредитоспроможності підприємств-позичальників. Посилення конкуренції спонукало банки спростити процедури погодження кредитів за цією програмою, що спричинило зростання в обслуговуючих банках непрацюючих кредитів.

¹ Згідно зі ст. 55 Господарського кодексу України до суб'єктів середнього підприємництва належать суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Недоліком державної кредитної програми є значний борг держави перед банками з компенсації відсоткових ставок. Через періодичні затримки із фінансуванням програми виникла невизначеність для банків та позичальників – її учасників. Банки не поспішають кредитувати за програмою через наявні борги держави перед ними. Позичальники не прагнуть укласти кредитні угоди з банками поза програмою, сподіваючись скористатись її пільговими умовами. Як наслідок, укладення нових угод та пролонгація старих призупинилися, кредитування сповільнилося (рис. 5).

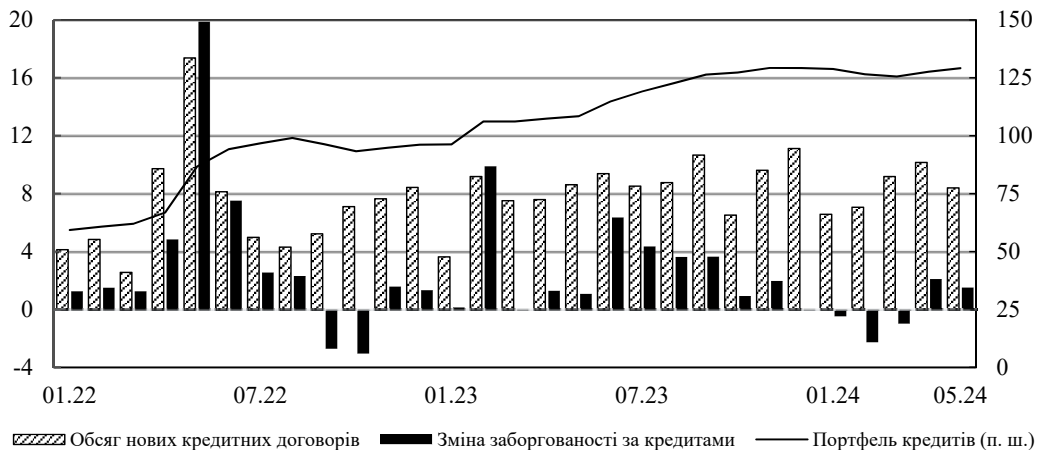


Рис. 5. Кредити за програмою "Доступні кредити 5-7-9%", млрд грн
 Джерело: (НБУ, 2024, червень).

Починаючи з січня 2024 р. поступово зменшуються обсяги кредитування за програмою "5-7-9" як за лімітами підписаних договорів, так і за чистим приростом кредитів, що є наслідком затримок з боку держави компенсації відсоткових ставок, та, відповідно, зниження зацікавленості банків.

Протягом 2022–2023 рр. уряд 16 разів вносив зміни до програми, переважно підвищував кредитні ліміти та розширював перелік напрямів кредитування. Відтоді державну підтримку може отримати широке коло позичальників незалежно від реальної потреби в кредитній допомозі. Портфель позик від початку повномасштабного вторгнення зріс більш ніж удвічі і становив 129 млрд грн на початку червня 2024 р. Компенсаційний бюджет програми не був розрахований на таку динаміку. Заборгованість держави перед банками на початку червня становила 5.8 млрд грн (НБУ, б. д.).

Для зменшення тиску на бюджет щодо виплат банкам по компенсації ставок держава у квітні 2024 р. обмежила кредитування на поповнення обігових коштів – ліміти за неперіоритетними напрямками зменшились із 60 млн грн до 5 млн грн. Також на 3–5 в. п. знижено допустиму маржу банків понад індекс *UIRD* (*Ukrainian Index of Retail Deposit Rates – Індекс ставок за депозитами фізичних осіб*). Ці зміни в перспективі зменшать навантаження на бюджет, але не вирішать усіх проблем (Постанова Кабінету Міністрів України № 473(2024, 30 квітня).

У зв'язку з останніми змінами у нормах програми банкіри допускають скорочення загального обсягу фінансування за "5-7-9%" і впевнені, що Кабмін зможе заощадити бюджетні кошти на компенсації ставок і трохи скоротити державну заборгованість за програмою. Хоча, звісно, це не означає, що пільгове кредитування зупиниться повністю (Лисенко, 2024).

Пільговий режим кредитування підприємств за державною кредитною програмою "5-7-9" створює загрози для її подальшого функціонування. Адже низькі або нульові компенсаційні ставки за кредитами в межах програми та право пролонгації основної суми заборгованості за кредитами дають змогу банкам досить довго маскувати неплатоспроможність низки їх клієнтів. За умовами програми банк перестас отримувати компенсацію процентів у разі порушення клієнтом умов кредитного договору. Тому банки не зацікавлені визнавати кредит проблемним якомога довше (Корнилюк А., Корнилюк Р., 2024).

Можливості державної кредитної програми "5-7-9" знаходяться у площині її зміни з огляду на Стратегію з розвитку кредитування, що затверджена на засіданні Ради з фінансової стабільності 6 червня 2024 р., метою якої є забезпечення ефективного кредитування економіки, передусім критичних галузей (НБУ, 2024). До них належать енергетика, оборонно-промисловий комплекс (або ВПК), переробна промисловість, сільське господарство та бізнес на деокупованих і наближених до лінії фронту територіях.

Стратегією передбачено, що для підприємств, які реалізують інвестиційні проекти, мають критичне значення для підтримання інфраструктури чи працюють у зоні підвищених ризиків, залишатиметься доступним державне субсидювання кредитів у межах програми "5-7-9". Однак для бізнесу, що не належить до зазначених категорій, обсяги субсидйованих кредитів скорочуватимуться.

Стратегія ґрунтується на восьми фундаментальних принципах: кредитування перемоги та його доступність, зменшення кредитних ризиків, підвищення якості кредитного портфеля, екологічна відповідальність, розвиток інфраструктури для МСБ, фінансова відповідальність, інновації у фінансових послугах, впровадження сучасних рішень для полегшення доступу до фінансових послуг і підвищення ефективності обслуговування клієнтів (НБУ, 2024).

Затвердження Радою фінансової стабільності Стратегії з розвитку кредитування є позитивним кроком. Натомість, перелік заходів, окреслених у зазначеній стратегії, виглядає більше як декларація намірів, ніж як план практичних заходів для досягнення поставленої мети, оскільки не розкритий фінансовий механізм її реалізації.

3. Ідентифікація проблем корпоративного кредитування банками України та можливі шляхи їх вирішення

Діагностика ринку корпоративного кредитування банками України дала змогу встановити, що наразі відсутні передумови для його активного зростання на ринкових засадах без підвищення рівня кредитного ризику. Це пояснюється тим, що нині кількість платоспроможних підприємств обмежена, а нові майже не створюються. Окремі підприємства з міст та

областей поруч із зоною ведення бойових дій здійснюють релокацію в центральні та західні області України, відповідно збільшення кредитування, на нашу думку, можливе лише завдяки зростанню ризик-апетитів банків, що може призвести до зростання частки непрацюючих кредитів. Платоспроможний попит в Україні суттєво скоротився, експорт через логістичні проблеми став складним, ціни не покривають повною мірою витрати. До того ж має місце досить значне боргове навантаження позичальників у більшості галузей економіки, обережний та ретельний їх підхід до позичання коштів у банках.

Вартість заставного майна зменшилася і поки що особливо не збільшується навіть з урахуванням девальвації гривні, коефіцієнти покриття заставою кредитної заборгованості також зменшуються, відповідно надання нових кредитів буде частково бланковим. З метою уникнення цієї ситуації, на нашу думку, необхідно використовувати такі інструменти розподілу ризиків, як державні гарантії на портфельній основі, програми розподілу ризиків від міжнародних фінансових організацій, зокрема ЄБРР, ЄІБ та ін.

Важливим видається страхування військових ризиків, особливо для підприємств, які розташовані у безпосередній близькості до зони ведення бойових дій або біля кордону з РФ та Білоруссю, а також для компаній, які суттєво впливають на економіку, (енергетика, логістика, паливний комплекс, що є потенційними цілями для ворожих обстрілів).

Доречною також видається переорієнтація з кредитування в рамках державної кредитної програми "5-7-9" на кредитування за ринковими ставками, які хоча й зменшуються, але є більшими за ставки, ніж у програмі.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що нині банки не готові надавати "довге" фінансування без участі держави, оскільки вони не мають впевненості в тому, що компанія-позичальник зможе повернути кредит. Адже будь-якої миті її виробництво може бути пошкоджено або зруйновано внаслідок ворожого нападу.

Ні українські банки, ні міжнародні фінансові організації не погодяться кредитувати великі інвестиційні проєкти з горизонтом 3–5 років (неважливо, це ВПК, енергетика чи сільське господарство), якщо не буде чітких гарантій компенсації воєнних збитків і впевненості в можливості стягнути заборгованість із позичальника, а цей процес не затягнеться на роки.

Напрацьовано ряд радикальних заходів щодо вдосконалення Державної кредитної програми "5-7-9", зокрема:

- провести комплексну діагностику якості активів та досягнутих соціально-економічних ефектів існуючого кредитного портфеля "5-7-9" (зокрема в частині створення робочих місць, впровадження інновацій, збільшення внеску в продовольчу та енергетичну безпеку тощо);
- сфокусувати кошти держави на кредитну підтримку МСБ, які не можуть отримати кредити на ринкових умовах у банках та розмежовувати великий бізнес від малого/середнього бізнесу, коли групи великих компаній складаються з декількох суб'єктів малого та середнього підприємництва;

- здійснювати регулярну оцінку відповідності клієнтів умовам доступу до програми, в т.ч. посилити увагу до фактичного місця розташування ведення бізнесу, уникнення схем фіктивної перереєстрації у зону високого військового ризику, приділяти більшу увагу оцінці платоспроможності клієнтів під час пролонгації (Корнилюк А., Корнилюк Р., 2024).

На нашу думку, вдосконалення державної кредитної програми "5-7-9" доцільно здійснити також за такими напрямками:

- диверсифікувати напрями кредитування за галузями економіки задля недопущення "перекосів" фінансування програми на користь окремих галузей (кредитування АПК становить 50% усіх кредитів у програмі) та державних банків;

- надавати підтримку інвестиційним проектам, які орієнтовані на енергонезалежність та енергоефективність;

- розробити та запустити механізм страхування воєнних ризиків, що сприятиме посиленню ролі інвестиційного кредитування в структурі державної програми та зниженню кредитних ризиків позичальників;

- розглянути можливість обмеження загального портфеля кредитів за програмою з урахуванням виділеного на неї бюджету.

Таким чином, комплекс заходів щодо формування ринкового механізму надання банківських кредитів підприємствам разом з їх державною підтримкою активізуватиме учасників кредитного ринку до розширення масштабів кредитування бізнесу в умовах воєнного стану, що є запорукою відродження економіки України.

Висновки

За результатами дослідження встановлено, що банки України та їхні клієнти нині слабо мотивовані в кредитуванні бізнесу на ринкових засадах. Гальмуючими чинниками розвитку ринкового кредитування підприємств є привабливість для банків безризикових вкладень у ОВДП та ДС НБУ, за якими процентні ставки є вищими, ніж за кредитами, наданими корпоративним клієнтам; обмежена кількість платоспроможних підприємств, значне боргове навантаження позичальників у більшості галузей економіки та зменшення вартості заставного майна навіть з урахуванням девальвації гривні; відсутність страхування військових ризиків, наявність недоліків у державній кредитній програмі "5-7-9" тощо.

З метою формування комплексного підходу до банківського кредитування суб'єктів господарювання, що передбачає здійснення радикальних заходів стосовно його стимулювання на ринкових засадах у гармонічному поєднанні з державною підтримкою, пропонуємо: використовувати інструменти розподілу ризиків (державні гарантії на портфельній основі, гарантії міжнародних фінансових організацій, зокрема ЄБРР, ЄІБ та ін.), сформувати дієву систему страхування військових ризиків та фінансовий механізм її забезпечення. Водночас доречно трансформувати державну кредитну програму "5-7-9". Прийняття зазначених заходів під час війни можуть надати імпульс як для розширення участі банків у фінансуванні підприємств, так і підвищенні результативності їх державної кредитної підтримки, що сприятиме релаксації вітчизняної економіки.

Майбутніми напрямками дослідження можуть бути розроблення фінансового механізму Стратегії з розвитку кредитування, що передбачатиме гармонійне поєднання різних джерел кредитної підтримки підприємств за рахунок коштів держави, міжнародних фінансових установ та банків, а також запровадження дієвих інструментів монетарної політики центрального банку, спрямованих на стимулювання активізації ринкового кредитування бізнесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ/ДЖЕРЕЛ REFERENCE

Betz, T., & Pond, A. (2023). Governments as borrowers and regulators. <i>The Review of International Organizations</i> . https://doi.org/10.1007/s11558-023-09516-1	
Moosa, I. (2019). <i>The Economics of War</i> . Chapter 8: Bankers as war profiteers, 160–183. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781788978521_00014	
Peterson, K., Esther, N., & Kingsley, I. (2024). Wartime monetary policy: Monetary policy options to adopt during war. In book: <i>Encyclopedia of Monetary Policy, Financial Markets and Banking</i> . April. https://doi.org/10.1016/B978-0-44-313776-1.00261-0	
Poast, P. (2015). Central Banks at War. <i>International Organization</i> , 69(1), 63–95. https://doi.org/10.1017/S0020818314000265	
Данилишин, Б. (2023). Кредитування економіки має стати основою розвитку. Блог Б. Данилишина. https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/590900_kredituvannya_ekonomiki_maie_stati.html	Danylyshyn, B. (2023). Lending to the economy should become the basis of development. B. Danylyshyn's blog. https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/590900_kredituvannya_ekonomiki_maie_stati.html
Державна служба статистики України. (б. д.). Національні рахунки (ВВП). https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm	State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). National accounts (GDP). https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_u.htm
Корнилюк, А., & Корнилюк, Р. (2024). Державна програма підтримки бізнесу "Доступні кредити 5-7-9%": у пошуках оптимального дизайну. Вокс Україна. https://voxukraine.org/derzhavna-programa-pidtrymky-biznesu-dostupni-kredyty-5-7-9-u-poshukah-optymalnogo-dyzajnu	Kornylyuk, A., & Kornylyuk, R. (2024). State business support program "Affordable loans 5-7-9%": in search of optimal design. <i>Vox Ukraine</i> . https://voxukraine.org/derzhavna-programa-pidtrymky-biznesu-dostupni-kredyty-5-7-9-u-poshukah-optymalnogo-dyzajnu
Лисенко, О. (2024). "Доступні кредити 5-7-9%" урізали: хто випав із програми та які є альтернативи. https://minfin.com.ua/ua/credits/articles/dostupnye-kredyty-579-urezali-kto-vypal-iz-programmy-i-kakie-est-alternativy/	Lysenko, O. (2024). "Available loans 5-7-9%" were cut: who dropped out of the program and what are the alternatives. https://minfin.com.ua/ua/credits/articles/dostupnye-kredyty-579-urezali-kto-vypal-iz-programmy-i-kakie-est-alternativy/
НБУ. (2023, 6 січня). НБУ імплементує анонсовані заходи для активізації внутрішнього боргового ринку. https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-implementuye-anonsovani-zahodi-dlya-aktivizatsiyi-vnutrishnogo-borgovogo-rinku	NBU. (2023, January, 6). The NBU implements the announced measures to activate the domestic debt market. https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-implementuye-anonsovani-zahodi-dlya-aktivizatsiyi-vnutrishnogo-borgovogo-rinku
НБУ. (2023, грудень). Звіт про фінансову стабільність. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H2.pdf?v=7#page=25	NBU. (2023, December). Report on financial stability. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H2.pdf?v=7#page=25
НБУ. (2024). Стратегія з розвитку кредитування. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Lending_development_strategy_2024.pdf	NBU. (2024). Credit development strategy. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Lending_development_strategy_2024.pdf
НБУ. (2024, червень). Звіт про фінансову стабільність. https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku	NBU. (2024, June). NBU report on financial stability. https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku
НБУ. (б. д.). Статистика фінансового сектора. https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial	NBU. (n. d.). Statistics of the financial sector. https://bank.gov.ua/ua/statistics/sector-financial

<p>Постанова КМУ № 473 (2024, 30 квітня). Про внесення змін до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 "Про надання фінансової державної підтримки"</p>	<p>Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 473 (2024, April 30) On Amendments to the Procedure for Providing Financial State Support to Business Entities, approved by Resolution No. 28 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 24, 2020 "On Providing Financial State Support"</p>
<p>Химич, І., Винник, Т., & Тимошик, Н. (2023). Аналіз кредитування бізнесу в умовах війни: державні програми підтримки. <i>Соціально-економічні проблеми і держава</i> (електронний журнал), 1(28), 30–41. https://doi.org/10.33108/sepd.2023.01.030</p>	<p>Khymych, I., Vynnyk, T., & Tymoshyk, N. (2023). Business lending analysis during the war: state support programs. <i>Socio-Economic Problems and the State</i> (electronic journal), 1(28), 30–41. https://doi.org/10.33108/sepd.2023.01.030</p>
<p>Шпанель-Юхта, О. (2022). Особливості банківського кредитування в умовах війни. <i>Економіка та суспільство. Фінанси, банківська справа та страхування</i>. (45). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96</p>	<p>Shpanel-Yukhta, O. (2022). Peculiarities of bank lending in wartime conditions. <i>Economy and society. Finance, banking and insurance</i>. (45). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96</p>

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів є рівнозначним.

Оніщенко С., Дроздов Є. Банківське кредитування суб'єктів господарювання за воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2024. № 4. С. 155-168. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(156\)09](https://doi.org/10.31617/1.2024(156)09)

Надійшла до редакції 23.07.2024.

Отримано після доопрацювання 01.08.2024.

Прийнято до друку 05.08.2024.

Публікація онлайн 05.09.2024.